

Ardeşen Yöresi Ağzlarında Kod Değişirimi*

Code Switching in The Dialects of Ardeşen District

Hanife Yaman

Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/Türkiye

e-posta Hanife.cicekli@gop.edu.tr

orcid 0000-0003-3082-9912

doi 10.54316/dilarastirmalari.1222718

Atıf

Citation

Yaman, Hanife (2023).
Ardeşen Yöresi Ağzlarında
Kod Değişirimi. *Dil
Araştırmaları*, 32: 187-202.

Başvuru

Submitted

22.12.2022

Revizyon

Revised

07.02.2023

Kabul

Accepted

28.03.2023

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.05.2023

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Lazca, Türkiye’de Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde Ardeşen, Arhavi, Fındıklı, Hopa, Pazar, Borçka, Kemalpaşa, Çamlıhemşin ilçeleri ve köylerinde yaygın bir şekilde konuşulan Kafkas dilleri grubunun Güney Kafkas dil ailesi içinde yer alan bir dildir. UNESCO’ya göre Lazca yok olma tehlikesi altındadır.

Sözlü geleneklerle kuşaktan kuşağa aktarılan Lazca, farklı ağız özelliklerine sahiptir. Bu farklılıklara bağlı olarak Lazcanın genellikle Pazar/Atina-Ardeşen, Fındıklı-Arhavi/Vitse-Arkabi ve Hopa/Xopa olmak üzere üç ağız olduğu belirtilmektedir. Lazca konuşulan bu bölgelerde çocuklar, Türkçe ve Lazcanın kullanıldığı iki dilli bir aile ortamında yetişmektedirler. Türkçe-Lazca konuşulan ortamlarda yetişen bu iki dilli bireylerde kod değişirimi yaygın bir dilsel fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Türkçe-Lazca dil çiftini kullanan iki dilli bireyler Lazca konuşurken, hem Lazca hem de Türkçe dil unsurlarını birlikte kullanırken bunun tam tersi bir durumun da var olması karşılıklı kod değişirimi göstermektedir. Kod değişirimi, Lazca kavramların karşılıklarının Türkçede bulunamaması, Lazcada bazı kavramların unutulması ya da olmaması, Türkçe söz varlığının Lazca’yı etkilemesi ve daha birçok etken sonucunda gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada, Ardeşen’de yaşayan ve Türkçe-Lazca konuşan iki dilli bireylerle resmi olmayan ortamlarda kayıtlar yapılmıştır. Bu kayıtlardan hareketle iki dilli bireylerin dil düzeyinde meydana getirdikleri yapılar ve bu yapılardan biri olan kod değişirimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ardeşen ağızı, Lazca, Türkçe, kod değişirimi, iki dillilik

* Bu çalışma, 22-26 Mayıs 2017 tarihlerinde Ankara’da TDK tarafından düzenlenen 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayı’nda sözlü olarak sunulan ve özet metni basılan “Ardeşen Yöresi Ağzlarında Kod Değişirimi” isimli bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

ABSTRACT

Laz is a language which is a part of South Caucasian language group of the Caucasian language family, and it is widely spoken in Ardeşen, Arhavi, Fındıklı, Hopa, Pazar districts and villages within the borders of the Eastern Black Sea region. According to UNESCO, the Laz language is in danger of extinction.

It is known that the Laz language, which has been transferred from generation to generation by oral traditions, has three main dialects, namely: Pazar/Atina-Ardeşen, Fındıklı-Arhavi/Vitse-Arkabi and Hopa/Xopa. In these regions, children are raised in a bilingual family environment where Turkish and Laz are spoken. Code-switching emerges as a common linguistic phenomenon in these bilingual individuals who grow up in Turkish-Laz speaking environments. While bilingual individuals who use the Turkish-Laz language pair speak Laz and use both Laz and Turkish language elements together, the existence of the opposite situation shows mutual code-switching. Code-switching occurs because of the inability to find the equivalents of Laz concepts in Turkish, the forgetting or absence of some concepts in Laz, the influence of Turkish vocabulary on Laz and many other factors.

In this study, Turkish-Laz bilingual individuals living in Ardeşen were recorded in informal and sincere occasions. Based on these records, the structures created by bilingual individuals at the language level and one of these structures which is code switching will be examined.

Keywords: Ardeşen dialect, Laz, Turkish, Code Switching, Bilingualism

0. Giriş

Türkiye'nin ve Dünya'nın birçok yerinde insan toplulukları iletişim kurmak için birden fazla dili kullanabilmektedir. Bu topluluklarda yaşayan bireylerin birden fazla dili bilmesi ve kullanabilmesi iki dillilik olarak tanımlanabilir. İki dillilik, genellikle toplumdilbilim disiplini içerisinde incelenmektedir. Ancak iki dillilik aynı zamanda dilbilim, eğitim, psikoloji ve sosyoloji gibi çeşitli disiplinlerin perspektifinden yararlanılan disiplinlerarası bir konudur.

Kendi içerisinde karmaşık bir konu olması ve farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulması iki dilliliğin tanımlanmasında belirli bir ölçütün ortaya konulamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle alını yazında iki dilliliğin betimlenmesiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu terimin tanımlanmasıyla ilgili iki zıt görüş dikkat çekmektedir: Bloomfield (1933: 56)'da, iki dillilik "Her iki dili de ana dili seviyesinde kontrol edebilmek" olarak tanımlanmaktadır. Diebold (1964)'da ise "İki dil arasındaki temasın ilk aşamaları" anlamında "Başlangıç iki dillilik" terimi kullanılarak "İkidillilik değişik derecelerde olabilir ve başlangıç (*incipient*) iki dilliliğinde olduğu gibi herhangi birinin ikinci dilde anlamlı sözceleri üretmeden sözceleri anlayabilmesinin de iki dillilik olarak kabul edilmesi" (Romaine 2008: 11'den akt. Varol, 2014: 7) gerektiği fikri öne sürülmektedir. Bu tanımlar incelendiğinde, iki dilliliği iki dile eşit derecede hâkim olmakla sınırlama eğilimi olduğu düşünçesi dikkat çeker. İki dilliliğin tanımlanması hususunda dört temel beceriye dikkat çeken isimlerden birisi Edwards'tır. Edwards (2006: 8)'de iki dilliliğin, "Konuşma becerisi, kelime dağarcığı, dilbilgisi ve aksan açısından oldukça farklı ifade düzeylerini içerebildiği" üzerinde durulurken; Myers-

Scotton (2006: 44)'da ise iki veya daha fazla dilin asgari düzeyde kullanıldığını gösterebilmeye dayalı çok geniş bir tanım verilmekte ancak iki dilliliğin konuşmanın yanı sıra okuma veya yazmaya da dayalı olabileceği belirtilmektedir. İki dilliliği dilin bir olgusu değil; dilin kullanımının bir özelliği olarak gören Mackey (2000: 22)'de iki dillilik ‐Kodun değil mesajın bir özelliği‐ olarak tanımlanır. Hamers ve Blanc (2004: 49)'da ise ‐İki dillilik, aynı anda hem bireyin psikolojik durumunu hem de kişiler arası ve kolektif düzeyde temas halinde olan dillerin durumunu içeren küresel bir olgu‐ olarak tanımlanmaktadır.

İki dillilik, sürekli değişkenlik göstermesi bakımından sınıflandırma ve diğer hususlarla ilgili farklılıklar da göstermektedir. Myers-Scotton, bu hususlarla ilgili olarak iki dilli bireylerin yakın zamana kadar eşgüdümlü ya da bileşik iki dilliler (*coordinate or compound bilinguals*) olarak sınıflandırıldığını ve bu ayırım yanında iki dilliliğin nasıl organize edildiğiyle ilgili olarak konuşmacının her iki dili de gerçekten konuşabildiği ve anlayabildiği *aktif iki dillilik* ya da konuşmacının ikinci dili (L2) anladığı ancak konuşmadığı veya konuşmamayı seçtiği *pasif iki dillilik* olabileceğini (2006: 293, 294) belirtmektedir. İki dillilik her iki dilin aynı anda edinilmesi durumuna göre eř zamanlı iki dillilik (*simultaneous bilingual*) veya bir dilin diğerinden önce edinilmesi durumuna göre ardışık iki dillilik (*sequential bilingual*) olarak sınıflandırılmaktadır.

Diller arasındaki etkileşimlerde iki dillilik ve çok dillilik açısından, *kod değiştirme* ve *kod karıştırma* sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Johanson, kod terimiyle dil ve dil türlerinin (lehçeler (*dialects*), ağızlar (*accent*) toplumsal değişkeler (*sociolects*), bireysel diller (*idiolects*) ya da kesitlerin (*registers*) kastedildiğini belirterek etkileşim içerisindeki bu diller için model kod (*model code*) ve temel kod (*basic code*) terimlerini kullanmaktadır. Model kod için ‐kaynak‐ (*source*), ‐verici‐ (*donor*) veya ‐baskın‐ (*diffusing*) terimleri kullanılırken temel kod için ‐alıcı‐ (*recipient*) veya ‐kopya‐ (*replica*) terimleri kullanılmaktadır (2008: 62).

İki dilliliğin araştırma konularından biri olan kod değiştirmisi, alanyazında çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir: ‐İki veya daha fazla dil /dil türleri arasındaki değiştirim‐ (Johanson, 2008: 62); ‐Konuşmacı tarafından bir ifade veya söylem içinde ya da farklı muhataplar veya durumlar arasında birden fazla dil, değişke veya üslubun kullanılması‐ (Romaine 1992: 110); ‐Aynı konuşma içinde, iki dil değişkeninin kullanılması‐ (Myers-Scotton 2006: 47); ‐Tek bir söylem, cümle veya bileşen içerisinde iki dilin dönüşümlü olarak kullanılması ve bir dildeki (L1) öğelerin diğer dilin (L2) fonolojik, morfolojik ve sözdizimsel kalıplarına uyum derecesine göre kategorize edilmesi‐ (Poplack 1980: 583).

İki dilli bireylerin dilin kullanımı esnasında iki dile ait unsurları alternatif olarak kullanması veya bu diller arasındaki teması belirten durum için dilde çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bunlardan biri olan kod değiştirmisi (bundan sonra KD olarak kısaltılacaktır) ile kod karışımı (bundan sonra KK olarak kısaltılacaktır) ve ödünçleme terimleri arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu terimler arasında ‐Kesin bir çizginin bulunmadığı söylenmekle birlikte ödünçlemenin yalnızca tek bir dil yetisine sahip kişilerin konuşmalarında ortaya çıktığı, KD'nin ise iki dildeki yetiye işaret ettiği‐ belirtilmektedir (İmer, 1997: 275). Kimi araştırmacılar kod değiştirmisi terimini hem kod karışımı hem de kod değiştirmisini kapsayacak biçimde kullanmaktadırlar. Bu

araştırmacılarından biri olan McClure (1981: 86)'da, konuşmacının konuşma sırasında kullandığı ya da kullanacağı kavrama karşılık bulamadığı, eşdeğer formun yetersizliğini hissettiği ya da kavramı tam olarak açıklayamadığı durumlarda kod değiştirimine başvurduğu belirtilir. Thomason'da kod değiştirimi, "Aynı konuşmada tek bir konuşmacı tarafından iki (veya daha fazla) dilden materyal kullanılması ve bu konuşmada tüm katılımcıların her iki dili konuşması veya en azından anlaması (2001: 132)" olarak tanımlanmaktadır. Bullock ve Toribio (2009: 2)'da, kod değiştirimi aynı ortamda, genellikle aynı söylem içinde diller arasında geçiş olarak tanımlanmakta ve birçok iki dilli bireyin bu beceriyi kullandığı vurgulanmaktadır. Appel ve Muysken (1987: 117)'de, kodların karışımını dilsel çürümenin bir işareti ve ilgili dillerden en az birini çok iyi bilmemenin bir sonucu olarak görülmektedir. Varol ise kod değiştirme, düşünçleme ve kopyalama terimlerini şu şekilde birbirinden ayırmaktadır:

"Kod değiştirmede konuşucunun ve dinleyicinin kullanılan kodlarda yetkin olduğunu ve iletişim esnasında problem yaşamadığını belirtir. Düşünçleme ve kopyalama ise verici ya da model dildeki herhangi bir birim ya da birim bileşelerinin alıcı ya da temel dil yapısına, sunumsal ihtiyaca bağlı olarak kalıcı bir şekilde yerleşimi olarak anlaşılmalıdır. Kod değiştirme bireysel sözcelerde ortaya çıkarken düşünçleme/kopyalama alıcı dile ait dili oluşturan sözlüksel yapıya yerleşmiştir." (2014: 19).

Aralarındaki karışıklıklardan dolayı kod değiştirimi kavramı, daha genel bir ifade olarak görülmektedir.

İki dilli bireylerde kod değiştirimi olgusunun ortaya çıkışını sağlayan birçok farklı etkenin olduğunu söylemek mümkündür. Bu etkenlere göre Killi Yılmaz, "Bireyin iki dilde de dil yetisinin bulunmasına bağlı olarak ortaya çıkan iki dilliliğe dayalı kod değiştirme (bilingual code switching) ya da ikinci dildeki dil yetisinin yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan yetersizliğe dayalı kod değiştirme (incompetence code switching) (2014: 213)" şeklinde bir kod değiştirimi sınıflandırması yapmaktadır.

KD'nin türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar da vardır. Dilin gerçekleştiği geçişin kapsamına bağlı olarak bazı kod değiştirme türlerini Hoffman (1991: 112) şu şekilde göstermektedir: *Tümceler arası kod değiştirme, simgesel kod değiştirme, bir önceki konuşmacı ile sürekliliğin sağlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan kod değiştirme*. Romaine (1995: 122-123) ise üç ana kod değiştirme türünden bahsetmektedir: *Eklenti değiştirimi, tümceler arası değiştirim, tümce içi değiştirim*. Appel ve Muysken de kod değiştirimini üç tür üzerinden sınıflarlar: "(a) Etiket (Eklenti) değiştirimi: Cümlelerin geri kalanından farklı bir dilde ünlem, etiket veya parantez içerir. (b) *Tümce içi değiştirim* cümlelerin ortasında gerçekleşir. Bu tür genellikle kod karıştırma olarak adlandırılır. (c) *Tümceler arası değiştirim* cümleler arasında gerçekleşir" (1987: 118). Ancak kod değiştirimi tasnifleri genellikle iki başlık altında verilmektedir: tümceler arası kod değiştirme (*inter-sentential code switching*), tümce içi kod değiştirim (*intra-sentential code switching*). KD üzerine yapılan çalışmalarda genellikle Poplack'ın (1980) yaptığı sınıflandırma benimsenmektedir. Bu sınıflandırmada da KD'nin 3 türü vardır. Bunlar şu şekildedir:

1. Eklenti değiştirimi (*Tag-switching*),
2. Tümce içi değiştirim (*Intra-sentential switching*),
3. Tümceler arası değiştirim (*Inter-sentential switching*).

1. Kod Değiştirmisinde Lazca Üzerine

Kafkas dilleri grubunun Güney Kafkas dil ailesi içinde Lazca, UNESCO Tehlike Altındaki Diller Atlası'na göre yok olma tehlikesi altındadır (e-IAWLD 21.02.2023). Kafkas dilleri grubunun Güney Kafkas dil ailesi içinde Lazca dışında Gürcüce, Svanca ve Megrelce de yer almaktadır. Büyük oranda Türkiye'de konuşulan bir dil olan Lazca, Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içinde Hopa, Arhavi, Fındıklı, Ardeşen, Pazar ilçeleri ve yerleşimlerin köylerinde konuşulmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan Lazların önemli bir kısmı Lazca'yı sözlü iletişim esnasında kullanmaktadır. Dil kullanımındaki yetkinlik açısından Lazlar arasında büyük oranda farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki yaşlı kuşak olarak nitelendirilebilecek (40 yaş üstü) konuşurlar, Lazca'yı daha yetkin bir şekilde kullanırken genç kuşağın Türkçeyi daha yetkin kullandığı gözlemlenmektedir.

Lazcanın belirli yazı sistemine dayalı bir yazı dili olarak yerleşmesi için çeşitli çalışmalar, çabalar bulunmakta ve bunlar hâlen devam etmektedir. Lazcanın yazı dili olarak kullanılabilmesi amacıyla İskender Chitaşı tarafından oluşturulan ve Latin harflerine dayanan ilk Lazca alfabe 7 Kasım 1929 tarihinde Abhaz SSC'de yayımlanan *Mçita Murunjxi* (Kızıl Yıldız) adlı gazetede kullanılmıştır. Lazcanın alfabesi oluşturulmuş olmasına rağmen konuşurlarının büyük bir çoğunluğu bu dili sözlü gelenekle kuşaktan kuşağa aktarmayı tercih etmişlerdir. Arnold Chikobava'nın alfabe oluşturulma sürecinde Lazcanın "ev dili" olarak kalmasını, Gürcücenin de edebî dil olarak kullanılması gerektiğini vurgulaması (Çağatay, 2017: 10-12), bu noktada dikkat çekicidir. Chikobava'nın bu düşüncesi, Lazcanın sadece sözlü kültürde kullanılacak bir dil olmaya zorlandığını da göstermektedir. Chitaşı'nın Sovyetlerce idam edilmesinin ardından Lazca üzerine yapılan çalışmalar uzun süre akamete uğramıştır. Bu durum Lazcanın sözlü veya yazılı olarak standart bir şekle kavuşmasını engellemiştir. Lazcanın günümüzde kullanılan alfabesi ise Wolfgang Feurstein ve Fahri Lazoğlu tarafından hazırlanan Yeni Laz alfabesidir (1984).

Lazcanın farklı ağızları vardır. Bayrak, Lazcanın konuşulduğu bölgelerin fiziki şartlarının ulaşım ve iletişimi kısıtladığını ancak bu ağızlarda ortaya çıkan ses, söyleyiş, şekil ve sözcük düzeyinde görülen farklılıkların anlaşmaya engel düzeyde olmadığını belirtir (2022: 241). Feurstein ve Lazoğlu (1984), Lazcanın Pazar (Atina), Ardeşen (Artaşeni), Fındıklı (Vişe), Arhavi (Arkabi) ve Hopa (Xopa) olmak üzere beş ağız olduğunu tespit etmiştir. Lazca'yı söyleyiş ve sözcük hazinesindeki yakınlıklarına göre Batı ve Doğu diyalektleri olarak ikiye ayıran Bucaklışı ve Uzunhasanoğlu, Ardeşen ve Pazar ağızını Batı; Hopa, Fındıklı ve Arhavi ağızlarını da Doğu diyalekti içinde değerlendirirler (2007: 14). Bölgedeki Laz konuşurların dağılımını dikkate alarak bir tasnif yapan Çağatay ise Lazcanın üç ağız olduğunu belirtir, bunlar:

"1. Xopa-Çxala diyalekti: Artvin'in Hopa ve Borçka ilçeleri dolaylarında konuşulan Lazcadır. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı) sonrasında muhacir olarak Marmara bölgesine yerleşen Lazların da çoğunluğu bu diyalekti kullanır.

2. Arkabi-Vişe diyalekti: Artvin'in Arhavi ile Rize'nin Fındıklı ilçelerinde konuşulan diyalekt olup yine 93 Harbi muhacirleri vasıtasıyla Batı Anadolu'nun bazı bölgelerine de taşınmıştır.

3. Atina-Artaşeni diyalekti: Rize'nin Pazar, Ardeşen ve Çamlıhemşin ilçelerinde konuşulur (2018: 116)."

Bu yerel kullanımlar içinde Arhavi’de konuşulan Lazcanın Türkçeden en az, Pazar’da konuşulan Lazcanın ise en çok etkilenen ağız olduğu belirtilmektedir (Vanilişi ve Tandilava, 1992: 83). Lazca konuşulan bu bölgelerde çocuklar, Türkçe ve Lazcanın kullanıldığı iki dilli bir aile ortamında yetişmektedirler. Ancak bu bölgelerde ölçünlü dil olan Türkçeden çok Rize ağızı konuşulmaktadır (İmer, 1997: 278). Bölgede yaşıyan ve anadili Lazca olan ebeveynler, okul çağındaki çocuklarını Türkçe kullanımına yönlendirmektedir. Bu yönlendirmelerin sebepleri arasında iki dilliliğe sahip olan bireylerin tek dilli olanlara göre akademik başarılarının olumsuz etkileneceği düşüncesi sayılabilir. Ancak bu düşüncenin aksine, iki dillilik olgusu bireylerin dil gelişimlerine katkı sağlayarak dilbilimsel farkındalığı arttırmaktadır. Bu yönüyle iki dilli çocukların tek dilli çocuklara göre daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir.

Türkçe Lazca konuşan iki dilli bireyleri dil etkileşimleri üzerine Kamile İmer’in 1996’da sunduğu “Türkçe-Lazca Konuşan İki dillilerde Kod Değiştirmisi” adlı bildirisini bu alanda yapılan ilk ve önemli çalışmalardan biridir. Çalışmada, Türkçe- Lazca konuşan iki dillilerin kod değiştiriminin, “Pazar ağızı ile Türkçe’nin Rize ağızı arasında yani iki dilin yerel kullanımları arasında gerçekleştiği (İmer, 1997: 278)” vurgulanmaktadır. Akkuş (2017)’de ise Türkçeden Lazcaya ödünçlenen adlarda meydana gelen dil teması kaynaklı değişiklikler incelenmiştir. Çalışmada, ödünçlenen adların oranı yaklaşık olarak yüzde 5 olarak verilmekte ve bu ödünç adların “Ünlü eklenmesi, ünlü değişimi ve ünsüz değişimi” olmak üzere üç temel fonolojik değişime uğradığı belirtilmektedir. Bunun yanında herhangi bir fonolojik adaptasyona uğramadan Lazcaya ödünçlenen (rende, baklava, baba, yazma) ve bir grup ünlü ile biten Türkçe adların da olduğu vurgulanmaktadır (Akkuş, 2019: 2).

2. Veri ve Analizler

Bu çalışmada kullanılan dilsel veriler, Ardeřen yöresinde Türkçe-Lazca konuşan 10 iki dilli bireyle¹ yapılan ses kayıtlarının deşifresinden oluşmaktadır. Verilen toplanırken, Ardeřen diyalektinin sečilmesinde bu diyalektin diğer diyalektlere göre Türkçeden çok etkilenmiş olması ve bu diyalektin bir konusu ru olmam etkili olmuştur. Çalışmada belirlenen kaynak kişiler her iki dili bilen ve kullanan farklı yař, eğitim ve meslek gruplarına mensup bireylerden sečilmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan iki dilli bireylerin yař aralıkları 10-75’tir. Bu bireyler dili kullanım açısından iki gruba toplanabilir. Lazcayı etkin kullanan 40-75 yař aralığındaki birinci gruptaki bireyler eğitim, ekonomik ve ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu bir süreci yaşamıştır. Türkçeyi daha etkin kullanan 10-30 yař aralığındaki ikinci grubun ise bu imkânlar açısından daha şanslı olduğu söylenebilir. Yař grupları açısından değerlendirildiğinde KD olgusunun oldukça farklı sonuçlar doğuracağı muhakkaktır. Genç bireylerin Lazca konusunda yetkin olmadıkları ve Lazca söz dağarcıklarının daha az olduğu düşüncesiyle yaşlı bireyler, genç bireylerle iletişim kurarken Lazca sözcükleri Türkçe sözcüklerle değiştirmektedir (Kutscher, 2008: 91). Kaynak kiři olarak seçilen iki dilli bireylerle uzun süre vakit geçirilmiş, bu bireylere kayıt yapıldığı fark ettirilmemeye çalışılmış ve

¹ Çalışmada kullanılan dilsel veriler, Rize Ardeşen’de yaşıyan iki dilli 10 bireyden tarafımızca 2014 yılında derlenmiştir ve şahsi arşivimizdedir.

böylece iki dilli bireylerin doğal konuşmalarında nasıl değiştirim yaptıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Kayıtların deşifreleri sonucunda elde edilen verilerle kod değiştirmisi somutlaştırılmıştır. Veriler incelenirken, her iki dilin dönüşümlü olarak kullanıldığı örnekleri içermesine dikkat edilmiştir.

Derlenen verilerde değiştirme örneklerine 53 tümcede rastlanmıştır. Bu tümceler analiz edilerek kod değiştirim türlerine göre sınıflandırılmıştır. 5 tümce eklenti değiştirmisi; 33 tümce içi değiştirim; 15 tümce ise tümceler arası değiştirim olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda incelenmiştir. Tümcelerdeki Türkçe-Lazca kod değiştirmisi sözcük düzeyinde isim, fiil, sıfat ve zarf biçimbirimleriyle gerçekleşmiştir.

3. Yöntem

Çalışmada, Lazca alıcı/etkilenen dil iken Türkçe baskın/etkileyen dildir ve bu iki dil arasında gerçekleşen etkileşimin dil unsurlarında nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Alanyazında KD'nin türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar bulunmasına rağmen, bu çalışmada Poplack (1980)'deki sınıflandırma ve aynı konuşmada iki dilin unsurlarının kullanımını benimseyen yaklaşım dikkate alınmıştır. Bu çalışmada Türkçe-Lazca dilsel veriler, Poplack (1980)'de üç başlık altında verilen sınıflandırmadan hareketle oluşturulan şu başlıklara göre incelenecektir:

1. Eklenti Değiştirmisi; tümce dışı kod değiştirmisi (extrasentential code switching)
2. Tümce içi Değiştirim
 - 2.1. Lazca Tümcelerde Kullanılan Türkçe Adlar
 - 2.2. Türkçe Adlarda Lazca Ekler
 - 2.2.1. Lazca İyelik Ekleri
 - 2.2.2. /-pe/ Çoğul Eki
 - 2.2.3. /-şi-ř/ Genitif Eki
 - 2.2.4. /-şa-şe/ Direktif Eki
3. Tümceler arası Kod Değiştirmisi
 - 3.1. Kod Değiştiriminde Türkçe Açıklama Ögeleri.

Çalışmada, ses kayıtları deşifre edilirken Lazcaya özgü harfler² IPA karşılıkları verilerek aktarılmıştır. Bu inceleme sonucunda Türkçe-Lazca bireylerde ortaya çıkan veriler iki dillilik açısından değerlendirilmiş ve dilsel veriler üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

² Laz alfabesinde (Lazoęlu alfabeti) Türkiye Türkçesinde bulunmayan bazı sesleri içeren harfler vardır. Bunlar: ç = /ç'/, ğ = /ğ'/, k̄ = /k'/, p̄ = /p'/, t̄ = /t'/, q = /q'/, x = /x'/, ž = /dz'/, z = /ts'/, ž̄ = /ts'/ (Feurstein ve Lazoęlu: 1984).

4. Bulgular

4.1. Eklenti Değiştirimi

Eklenti değiştirimi ya da tümce dışı kod değiştirimi (*extrasentential code switching*), *Dilbilim Sözlüğü*'nde Poplack'in sınıflandırmasına dayandırılarak "Tümce içinde herhangi bir noktada yer alabilen ve sözcenin geri kalan bölümüyle dolaylı olarak ilişkide olan önlemler, alıntılar, kimi bağlaçlar ve deyimsel anlatımlar gibi eklentileri içeren kod değiştirimi türü." (İmer vd., 2011: 244) şeklinde açıklanmaktadır. Romaine (1995: 122-123)'te eklenti değiştirimini "Tamamen diğer dilde olan bir szceye, dildeki bir etiketin eklenmesi" olarak tanımlamakta ve "(*Biliyorsun, demek istediğim, değil mi?*)" gibi rneklemelemlerle açıklamaktadır. Bu değiştirim türünün genellikle etnik içerikle yüklü olduğunu ve çevrilebilirlik ölçeğinde alt sıralarda yer aldığını belirten Poplack, bu eklentileri/etiketleri, herhangi bir dilbilgisi kuralını ihlal etme durumu olmadan cümlenin hemen hemen her yerine eklenebilen ve serbestçe hareket edebilen bileşenler olarak açıklamaktadır (1980: 589).

Kod değiştiriminde eklenti değiştirimi, Lazca tümceler içine bağlaçlar, önlemler ve kalıp sözlerin ilavesi ile gerçekleşir. Aşağıda verilen tümcelerde önlemler, alıntılar, kimi bağlaçlar, kalıp sözler ve deyimsel anlatımların kullanılışı tanıklanmaktadır.

(1) *Hayde* da ham mja da!

'Haydi da bu süt da!'

(2) *Yok yok* mja ojguru cemaccu!

'Yok yok süt yandı yandı.'

(3) *Mutxa epumti Allahise!*

'Bir şey alıyordum Allah aşkına!'

(4) *İnşalla inşalla* vrosi iyasen *ya!*

'İnşallah inşallah iyi olacak ya!'

(5) *Alla kahretmesun!* Buşuci komemomsķu.

'Allah kahretmesin! Bal arısı soktu.'

(1)'de kullanılan 'hayde' önlemi *Türkçe Sözlük*'te belirtildiği anlamıyla "1) İsteklendirmek, abukluk belirtmek için kullanılan bir söz, hadi" (TS, 2005: 866) anlamıyla kullanılmıştır. (2)'de "hayır, hayır, ret" anlamında 'yok, yok' önlemi; (3)'de "şaşma" anlamında 'Allahise' önlemi; (4)'te "dilek ve temenni" anlamında 'İnşalla inşalla' önlemi; 'onaylama, evetleme' anlamındaki 'ya' edatı; (5)'te "koru, acı" anlamında olan ve Türkçede bir ilen sözü olan 'Allah kahretsin' sözünün tersi bir anlamı karşılayan bir dua veya temenni sözüdür. Burada 'Alla kahretmesun' nlem ve kalıp söz olmaktadır. Yukarıda sıralanan bu tümceler eklenti değiştirimini örneklendirmektedir.

4.2. Tümce içi Değiştirim

Dilbilim Sözlüğü'nde tümce içi kod değiştirmisi (*intra-sentential code switching*) "Aynı tümce içinde başat dil içine ikinci dil ögelerinin yerleştirilmesi biçiminde gerçekleşen ve kimi araştırıcıların kod karışımı olarak da adlandırdığı kod değiştirmisi türü." (İmer vd., 2011: 245) olarak tanımlanmaktadır. Romaine (1995: 122-123), bu değiştirim türünü "Tümce içi geçiş, aynı tümce veya tümce içinde meydana gelen ve her iki dilin unsurlarını içeren bir geçiş."; Poplack (1980: 589) ise "İki dilin bileşenleri arasında köprü kuran, onları dilbilgisel olarak birbirine bağlayan ve temel sözdizimsel kurallarına uymak zorunda olan bir tür." şeklinde açıklamaktadır.

Bu çalışmada tümce içi kod değiştirmisi örneklerinde Türkçe isim, fiil, sıfat ve zarflar Lazca söz dizimsel yapının içerisine yerleştirilmektedir. Kutscher, bu unsurları şu şekilde açıklar:

"Türkçe unsurlara dayanan Lazca kopyalar genellikle standart Türkçeden değil, Laz bölgelerinde konuşulan Türkçenin Rize ağzından türetilmiştir. Bu yüzden kopyaların çoğu (muhtemelen konuşmacının eğitim seviyesine bağlı olarak) Rize ağzının standart Türkçe versiyonuna uymayan damaksıllaşma özelliğini gösterir. Rize ağzının bir diğer özelliği de ünlü uyumunun olmamasıdır; bu da Lazca kopyaların kaynaklarının standart Türkçeden değil Rize ağzından geldiği varsayımı için bir başka neden oluşturmaktadır" (2008: 93-94).

Günay (1977: 88) ise "c, , g, k ünsüzlerinin bölgedeki özel boğumlanma biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkan yarı sızıcılaşmanın ön-seste görülebildiğini belirterek bu durumu Lazcanın tesirine bağlar ve şu örneklerle açıklar: "ğ>k, ünsüzlerine oranla daha sızıcılaşmış olan  ve  ünsüzlerinin yer aldığı gelişme ise, bölgede yalnızca V. ağız yöresi (Lazca) çerçevesinde kalmaktadır:  'imse<kimse, pe 'i <peki. Bu özellik (20)'de (Himdo daha güzel eşvedilir "O zaman daha güzel keşfedilir") örneğiyle de tanıklanır. Tümce içi kod değiştirim içerisinde değerlendirdiğimiz bu tümcede Lazcanın tesiriyle ortaya çıkan sızıcılaşma olayı görülmektedir.

Aşağıda verilen örneklerde Lazca tümceler içine isim, fiil, sıfat ve zarf türünde Türkçe ögeler yerleştirildiği görülmektedir. Bu örnekler Türkçe- Lazca konuşan iki dillilerin tümce içi kod değiştirmisini göstermektedir. Bu Türkçe ögeler Lazca tümce içerisine yerleştirilirken konuşma esnasında Türkçe sözcükler fonetik açıdan Lazcaya uyum sağlamaktadır.

(6) *Yaninde skani mi on?*

'Senin yanındaki kim?'

(7) *Telefoni ey.*

'Aradılar.'

(8) *Bezelya doği boyne.*

'Bezelye'nin hepsini yaptım.'

(9) *Hiku yaşli viziri ya!*

'O kadar yaşlı mı görünüyorum ya!'

(10) ilambri hay norenttu *duygusaldi*.

‘Gözyaşı burda duruyordu duygusaldı.’

(11) Heşeni him amsika *ayri* tutayurdi.

‘Onun için onu biraz ayrı tutuyordu.’

(12) *Kaymakami* so on ya

‘Kaymakam nerede ya’

(13) *Becerukli* k oçirttu.

‘Becerikli adamdı’.

(14) Salik dede ortu haşo ufak tefeği badinartu ama oyi parmağında *oynatyurdi*.

‘Salih dede vardı böyle ufak tefek yaşı bir adamdı ama köyü parmağında oynatıyordu.’

(15) Salixi xasani tveykoni *duriyurdi* hişo badirtdu.

‘Salihlerden Hasan denildiği zaman duruyordu öyle yaşı bir adamdı.’

(16) Beni babaannem *böyütti* da en son Fatma omordu.

‘Beni babaannem büyüttü de en son da Fatma’yı büyüttü.’

(17) Ya öyle *him pişirilmez* ki

‘Ya o öyle pişirilmez ki’

(18) Ha si kogşun si yaşun aşağı yukari belçi da sekseni *geçtun*.

‘Ha sen hatırlıyorsun yaşın aşağı yukarı belki de sekseni geçtin.’

(19) Himdo daha güzel *çeşvedilir*.

‘O zaman daha güzel keşfedilir.’

4.2.1. Lazca Tümcelerde Kullanılan Türkçe Ögeler

İmer (1997: 278-279), “Türkçe-Lazca konuşan iki dillilerin, doğal ortamlardaki konuşmalarda Türkçe tümceler içerisine Lazca ögeler yerleştirmekle birlikte daha sık olarak Lazca tümceler içine Türkçe ögeler yerleştirdiklerini belirtmekte ve Türkçe adlarla köken bilgisi açısından değil Türkçenin söz varlığı içinde olan hem Türkçe kökenli hem de ödünçleme olabilen adlar kastedilmektedir.” çalışmada örneklenen, köken açısından Türkçe olmayan *haber*, *sevda*, *zengin*, *cennet* gibi birçok sözcük Lazca tümceler içerisinde yer alan Türkçe ögelerdir.

Kutscher (2008: 93), Lazcada fonolojik olarak tamamen bütünleşmiş çok sayıda Türkçe kökenli dil unsurunun olduğunu ancak Türkçe ile temasın Lazcaya yeni fonemlerin girmesine yol açmadığını belirtmekte, bu durumu da Lazcadaki tüm ad soylu sözcüklerin sesli harfle bitmesini belirleyen fonolojik kuralın, Türkçe kökenli unsurlar da dâhil olmak üzere tüm sözcükler için geçerli olması ile açıklamaktadır. Akkuş (2019: 2), “Ünlü ile bitmeyen Türkçe sözcükler Lazcaya aktarılırken sözcüğün sonuna [i] ünlüsü getirilerek fonolojik adaptasyon sağlandığını belirterek bu fonolojik olayın

sebebini Lazcada adların sadece [i] ünlüsüyle bitmesi olarak” gösterir.

Kod değişikliğinde Türkçe öğeler yalnız hâlde bulunabildiği gibi çeşitli Lazca ek/ekler almış olarak başat dil içinde de kullanılabilir. Aşağıda çeşitli Lazca ek/ekler almış olan Türkçe öğelerin Lazca tümceler içindeki kullanımına örnekler sunulmaktadır. Lazca ek almış olan Türkçe öğeler ad, sıfat ve zarf türündedir. Türkçenin söz varlığı içerisinde ad, sıfat ve zarf türünde olan ve sonu ünsüz ile biten *bayram*, *ayaz*, *haber*, *yelek*, *sevdalık*, *ufak tefek*, *Selçuk*, *ancak*, *Şahin* sözcükleri sonlarına ünlü almıştır.

(20) Belki *bayrami* mulun.

‘Belki bayram geliyor (Bayram zamanında gelir).’

(21) *Ayazirttu*. İnite elebğuri.

‘Ayazdı. Soğuktan öldüm.’

(22) Si *haberi* va giğun, culişkimi.

‘Senin haberin yok gülüm.’

(23) Mu megomşku, *yeleği* geyokuneri.

‘Nasıl yakışmış, yelek giymiş (üzerine yelek giyinmiş halinle).’

(24) *Şkani sevdaluği* guri omiççu.

‘Senin sevdan yüreğimi yaktı.’

(25) Salik dede ortu haşo *ufak tefeği* badinartu ama çöyi parmağında oynatıyordu.

‘Salih dede vardı böyle ufak tefek yaşlı bir adamdı ama köyü parmağında oynatıyordu.’

(26) Ramazan’da mosela moyselü sabaha karşı ma bere vorti *Selçuği şukku ancaği*.

‘Ramazan’da sahurda kalktı sabaha karşı (o zaman) ben çocuktum Selçuk kadar ancak idim.’

(27) *Şahini* si hişo kogolaxti

‘Şahin sen böyle geç’

4.2.2. Türkçe Öğelerde Lazca Ekler

Bu kod değişikliğinde durum eklerinin özellikle Lazca iyelik bildiren soneklerin, çoğul eklerin, genitif ve direktif ekinin Türkçe adlar içinde kullanıldığı görülmekte ve örneklerle tanıklanmaktadır.

4.2.2.1. Lazca İyelik Ekleri

Lazca iyelik bildiren *şkimi* (*benim*) *şkani* (*senin*), *himuşi* (*onun*), *şkuni* (*bizim*), *ıkvani* (*sizin*), *hinişi* (*onların*) (Gürpınar, 2000: 25) soneklerdir. Aşağıda verilen örneklerde 1. Tekil kişi iyeliği olan *şkimi* (*benim*) ile 2. Tekil kişi iyeliği bildiren *şkani* (*senin*) sonekleri Türkçe adlar içinde görülmektedir. Örneklerde 1. Tekil kişi iyeliği olan *şkimi* (*benim*) eki *araba*, *babaanne*, *Tanrı* adlarına eklenmiştir. Bu ek için “Yalnızca adlarla birlikteyken 1. tekil bildiren -şki adılına (1. tekil kişi bildiren adıl ma’dır), zaman, yer,

birey ya da grup gösteren ad gövdelerini biçimlendirmek için getirilen (n/ aksine/m/ getirilerek ortaya çıkmıştır” (Anderson 1963: 44’ten akt. İmer, 1997). 2. tekil kişi iyeliği bildiren *skani* (senin) eki zarf olan *yanında* ile akrabalık adlarından olan *baba* ile birliktedir.

(28) Neyse listede *arabaşkimi* yanaştı komoxtu.

‘Neyse listede arabam yanaştı geldi.’

(29) *Yanindeskani*_mi oon?

‘(Senin) yanındaki kimdir?’

(30) Andğa ya Ali ağabeyi ya İsmaili Osmani dört saatte ya hay cexerttu ya *babaskani*.

‘Bugün ya Ali abi ya da (İsmail’i) Osman dört saatte burada oturuyordu (senin) baban.’

(31) İki ay süt vereceksin *babaanneşkimi* bo xoci mordumtu.

‘İki ay süt vereceksin (benim) babaannem öküz büyütüyordu.’

(32) *Tangrişkimi*, dolumcu do dotanu.

‘(Benim) Tanrım, akşam oldu sabah oldu.’

4.2.2.2. /-pe/ Çoğul Eki

Türkçe adlar, ad çekiminde Lazca /-pe/ sonekiyle çoğul hâle getirilir. Lazca /-pe/ çoğul ekinin Türkçe adlar içerisine örneğin, *merdane*, *araba* gibi sözcüklere doğrudan eklendiği görülürken, ünsüz ile biten *kiremit*, *çamaşır* sözcüklerinde ise bir ünlü girdikten sonra Lazca çoğul eki eklenmektedir (İmer, 1997: 280). (49) ve (50)’de sonu ünsüz ile biten yoğurt ve *saçak* sözcüklerine de bir ünlü eklendikten sonra Lazca /-pe/ çoğul eki getirilmiştir.

(33) *Yoğurtepe* kon üç dört kutti kon huy boli kon.

‘Yoğurtlar var üç dört kutu var şimdi çok var.’

(34) Oxorişi *saçağepe* ceçordun.

‘Evin saçakları dökülüyor.’

4.2.2.3. /-şi-ş/ Genitif Eki

Örneklerde, tamlayan durum eki /-şi/, /-ş/ özel ad olan *Kasım* ve sıfat olan *zengin* sözcüğüne eklenmiştir. İmer, Türkçe adlara getirilen bu ek için “*Hani iri şekerşi düşmanı on da* (Bunları(ın) hepsi şekerin düşmanıdır) ile “*Maaşışı tamamı var iyi yi?* (Maaşın tamamı olmadı mı?) örneklerini vermekte ve dizimsel ölçütlere göre ad-ad ilişkisini belirleyen tamlayan durum ekinin *şeker* ve *maaş* sözcüklerine eklendiğini belirtmektedir (1997: 281).

(35) Dört beş sene ancağın *Kasımışi* na on.

‘Bu Kasım’ın olalı ancak dört beş sene olmuştur.’

(36) *Zenginişi* osuri

‘Zenginın gelini’

4.2.2.4. /-şa-şe/ Direktif Eki

Lazca tümcelerde Türkçe adlara getirilen /-şa/, /-şe/ soneki yönelme ekidir. Pazar Lazcasında ergatif /-k/, *koçi-*, /-s/ bulunma durumu (locative), /-şa/, /-şe/ yönelme durum eki (directive), /-te/ araçlı durum eki (instrumental), /-şi/ tamlayan durum eki (genitive), /-şkala/ ilişkişel durum eki (associative) (Gürpınar, 2000: 72) olmak üzere çeşitli durum ekleri vardır. Bu durum ekleri Lazca tümceler içerisinde bulunan Türkçe adlara getirilmekte ancak bu ekler Lazcanın sözdizimsel özellikleri dikkate alınarak eklenmektedir (İmer, 1997: 280).

(37) Him *cennettişa* var idasen do.

‘O cennete gitmeyecek de’

(38) *Dağışe* eşkulur cenneti purki

‘Dağa çıkıyorsun cennet kuşu’

4.3. Tümceler arası Kod Değişirimi

Dilbilim Sözlüğü’nde tümceler arası KD (*intersentential code switching*), “Tümce/tümcecik sınırında ortaya çıkan, her iki dilin kuralları korunarak bir tümcenin/tümcecğin bir dilde, ötekinin ikinci dilde üretilmesi sonucu ortaya çıkan kod değişirimi türü.” (İmer vd., 2011: 245) şeklinde tanımlanmıştır. Tümceler arası KD, her iki dile ait kurallar korunarak bir tümce temel dilde diğer tümce ise ie yerleşik dilde gerçekleşir. Hoffman (1991: 112), tümceler arası kod değişiriminin “Her bir tümce veya tümcecğin bir dilde veya diğerinde olduğu tümce veya tümce sınırları arasında gerçekleştiğini” belirtmektedir. Romaine (1995: 122-123) ise bu değişim türü için “Tümceler arası geçiş, önemli oranda sözdizimsel karmaşıklık ve her iki dilin kurallarına uygunluk gerektirir; bu nedenle bu tür geçiş yapan konuşmacılar genellikle katılımcı dillerde oldukça yetkin olurlar.” ifadesine yer vermektedir.

Tümceler arası KD gerçekleşmesinde Türkçe–Lazca ögeler arasında bir uyum olduğu görülmektedir. Bu kod değişirimi türünde iki dilli bireylerin içgüdüsel olarak her iki dil ögesini de birlikte kullanarak kendilerini daha iyi ifade ettikleri düşünülebilir. Bu durumu İmer, “Türkçe- Lazca konuşan iki dillilerin tümce ya da tümcecikler sınırında dil değiştirdiklerini, Lazca başladıkları konuşmaları Türkçe devam ettikleri görülmektedir. (1997: 277)” şeklinde açıklamaktadır.

(39) Yanındaskanı mi oon?, *Osman mıdır ?*

‘Yanıındaki kim?, Osman mıdır?’

(40) Amanı mo ižarer. *Kendine iyi bak hayatım. Hade hade görüşürüz öptüm ha.*

‘Sakın ıslanma. Kendine iyi bak hayatım. Haydi haydi görüşürüz öptüm ha.’

(41) 21 yaşında da genç delikanlıydı. *Eveli var oçilamtey.*

‘21 yaşında genç delikanlıydı. Önceden evlendirmiyorlardı.’

(42) Hiççi vagixenamtukko daha muti belli variyen. *Murata mi yapturdin?*

- ‘Hiç yapmasaydı daha bir şey belli olmuyor. Murat’a mı yaptırdım?’
- (43) Hay haşo duzi. *Tekrar bu yukari ıkayur.*
‘Burası böyle düz. Tekrar bu yukarı çıkıyor.’
- (44) *O babaannem ona boyne arka çıkardı.* Hişo motikumtu bo deyila.
‘Babaannem ona hep arka çıkardı. Neden böyle yapıyorsunuz diye’
- (45) *ok garipti* ama zade vrosi oxorşarttu.
‘ok garipti ama çok iyi kadındı.’
- (46) *Zaten güzel kadundi* ama himdora daha mşkşvarttu.
‘Zaten güzel kadındı ama o zaman daha da güzeldi.’
- (47) *Cunaxin öldürilmez o,* maşupşen him.
‘Günah öldürölmez o, eşek arısı o’

4.3.1. Kod Değiştiriminde Türkçe Açıklama Ögeleri

İki dilli bireylerin kod değiştiriminde, Lazca olarak ifade ettikleri tümceleri istemsizce Türkçe ögelerle kullandıkları ya da Türkçe tümcelerden sonra açıklama olarak Lazca bir tümceyi/anlamca benzer bir yapıyı tekrardan kullandıkları tespit edilmiştir. Bu yapılarda İmer’in (1997) belirttiği gibi tümce veya tümcecikler arasında bir dil değişimi söz konusu olmaktadır. Bu sebeple ‘Türkçe Açıklama Ögeleri’ olarak değerlendirilebilecek bu yapılar da tümceler arası kod değiştirimi içerisinde ele alınmıştır.

- (48) *Ha himdo vrosi* o zaman eyi
‘Ha o zaman eyi (*o zaman iyi*)’
- (49) Burada öğrenemezsin *haa hay dogurute var iyen*
‘Burada öğrenemezsin *burada öğrenmekle olmaz.*’
- (50) *Mati* ben de onla çalışmak istemeyirum
‘(*Ben de*) Ben de onla çalışmak istemiyorum.’
- (51) Yok ayna var cevožedar ma arfora ayna kocevožedi ayna řvazu patladı.
‘Yok ayna bakmayacağım ben bir kere aynaya baktım ayna (*patladı*) patladı.’
- (52) Burda bitti da *domaçotu da.*
‘Burada bitti da (*bitti da*)’
- (53) *ilambri hay norenttu* duygusaldı.
‘(*Gözyaşı burada bekliyordu*) duygusaldı.’

Sonuç

Bu çalışma Ardeşen’de yaşayan iki dilli bireyler arasındaki Türkçe-Lazca kod değiştirme yapılarını belirlemeyi ve betimlemeyi amaçlamıştır. Buna göre çalışmada veri olarak Türkçe-Lazca konuşan iki dilli bireylerle yapılan kayıtlar dikkate alınmıştır. Kayıtlar Ardeşen’de resmî olmayan ortamlarda yapılmıştır. Elde edilen dilsel verilerde Türkçe ve Lazcanın ayrı ayrı konuşulduğu durumlar vardır. Fakat çalışmada sadece iki dillilerin iki dili de bir arada kullandığı konuşmalar dikkate alınmıştır.

Çalışmada toplam elli üç tümce KD’ne göre incelenmiştir. Veri sonuçlarına göre kod değiştiriminin temelde adlarda gerçekteşiği belirlenmiştir. Türkçe-Lazca bireylerin konuşmalarında meydana gelen bu değiştirimler; eklenti, tümce içi ve tümceler arası olmak üzere üç şekilde gerçekteşmektedir. Türkçe-Lazca konuşan iki dillilerde kod değiştirmesi olgusunun gerçekteşmesinde çoğunlukla Lazca kavramların karşılıklarının bulunamaması, Lazcada bazı kavramların unutulması ve özellikle Türkçe ile olan yoğun etkileşimden dolayı iki dilli konuşurların bu kavramları Türkçe olarak ifade etmeyi daha kolay görmeleri gibi çeşitli etkenler sıralanabilir.

Çalışmada ortaya çıkan verilerde özellikle Lazca sözcükler içerisine Türkçe ögeleri yerleştirilerek gerçekteşen tümce içi kod değiştiriminin sayısının fazla olduğu düşünülecek olursa bu bölgede yaşayan iki dilli bireylerin özellikle kavramları Türkçe daha rahat ifade edebildikleri için bu tür KD’ne başvurdukları gözlemlenmiştir. İki dilli bireylerin, kod değiştirimini ek, sözcük ve tümce düzeyinde olmak üzere farklı şekillerde gerçekteştirdiği belirlenmiştir. Bu değiştirmesi sözcük düzeyinde isim, fiil, sıfat ve zarf biçimbirimleriyle Türkçeden Lazcaya tek bir sözcük hâlinde gerçekteşmektedir. Bu yöntem genellikle iki dilli bireylerdeki sözlüksel boşlukları doldurmak için yapılmaktadır.

Dilde iki dilliliğin bir işareti olarak Türkçeden Lazcaya ödünçlemeler ve kod değiştirmesi yaygındır. Lazca, konuşurlarını son derece hızlı bir şekilde kaybeden bir dildir. Özellikle son yıllarda gerek Laz sivil toplum örgütlerinin gerekse de Türkiye Cumhuriyeti’nin bu dili koruma ve yaşatma çabalarına rağmen Lazca hâlâ tehlike altındaki dillerden biridir. Bu yüzden Lazca ve Lazca-Türkçe dil ilişkileri üzerine farklı bakış açıları sağlayabilecek nitelikteki çalışmaların sayısının artması elzemdir.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- AKKUŞ, Mehmet (2017). “A note on language contact: Laz language in Turkey.” *International Journal of Bilingualism*, 1-5.
- APPEL, René; MUYSKEN, Pieter. (1987) *Language Contact and Bilingualism*, London: Edward Arnold.
- BAYRAK, Ayhan. (2022). Lazca Söz Varlığında Türkçe Fiil Kopyaları. *Dil Araştırmaları*, 16 (31), 237-257.
- BLOOMFIELD, Leonard. (1933). *Language*. New York: Holt.
- BUCAKLİŐİ, İsmail; UZUNHASANOğLU, Hasan; ALEKSİVA, İrfan. (2007). *Büyük Lazca Sözlük, Didi Lazuri Nenapuna, Lazca-Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayın Evi.
- BULLOCK, Barbara E.; TORIBIO, Almedia J. (2009). *Themes in the study of code-switching*. In B. E. Bullock, & A. J. Toribio (Eds.), *The Cambridge handbook of linguistic code-switching* (pp. 1–17). Cambridge: Cambridge University Press.
- ÇAğATAY, İrfan. (2017). “Yeni Bilgiler Işığında İskender Chitaşi”, *Ogni Skani Nena*, Sayı 7, s. 7-13.

- ÇAĞATAY, İrfan. (2018). “Derleme Sözlüğü’nde Lazca Unsurlar”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 115–134.
- CHITAŞI, İskender. (1929) *Mçita Murunçxi (Kızıl Yıldız)*. 7 Kasım. Sayı 1. [Erişim tarihi: 24.04.2019].
- e-AWLD = unesdoc.unesco (2010). “Atlas of the World’s Languages in Danger”. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026/PDF/187026eng.pdf.multi> (Erişim Tarihi: 21.02.2023).
- e-IPA = INTERNATIONAL PHONETIC ASSOCIATION (2020). https://www.internationalphoneticassociation.org/IPAcharts/IPA_chart_orig/IPA_charts_E.html. (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2021)
- EDWARDS, John. (2006). *Foundations of bilingualism*. In T. Bhatia & W. Ritchie (Eds.), *The handbook of bilingualism* (pp. 7–31). Oxford: Blackwell.
- GÜNAY, Turgut. (1977). *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- GÜRPINAR, Tanju. (2000). The Dialect of Pazar Laz and its Case System (Inflection) (Pazar Lazcası ve Bu Lehçede Adların Durum Ekleri), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HAMERS, F. Josiane; BLANC, Michel H. A. (2004). *Bilingualism and Bilinguality*. 2. Ed. Cambridge.
- HOFFMANN, Charlotte. (1991). *Introduction to Bilingualism*. Longman.
- İMER, Kamile; KOCAMAN, Ahmet; ÖZSOY Sumru. A. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İMER, Kamile. (1997). “Türkçe-Lazca Konuşan İkidillilerde Kod Değiştirmesi”, VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 7-8 Ağustos, 1996, Yay. Kamile İmer, N. Engin Uzun, Ankara.
- JOHANSON, Lars. (1993). *Code-Copying in Immigrant Turkish. [Göçmen Türkçesinde Kod-Kopyalama]*, Immigrant Languages in Europe (Avrupa’da Göçmen Dilleri) (ed. G. Extra; L. Verhoeven), Clevedon: Multilingual Matters.
- KILLI YILMAZ, Gülsüm. (2014). “İlya Topoyev’in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod Değiştirme”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, S. 213- 214.
- KUTSCHER, Silvia. (2008). The language of the Laz in Turkey, *Turkic Languages* 12, London-New York. 82-102.
- LAZOĞLU, Fahri; FEURSTEIN, Wolfgang. (1984). *Lazuri Alfabe, Laz Alfabesinin Bir Taslağı*. Laz Kültürü Üzerine Yayınlar Dizisi.
- MACKEY, F. William. (2000). ‘The description of bilingualism’, *The Bilingualism Reader*, Ed.: L. Wei. 2nd ed. Routledge. s. 22-50.
- McCLURE, Erica. (1981). Formal and functional aspects of the codeswitched discourse of bilingual children’ in Duran, R.P. (ed.), *Latino language and communicative behavior*, Norwood, NJ: Ablex, S. 86.
- MYERS-SCOTTON, Carol. (2006). *Multiple Voices an Introduction to Bilingualism*, Blackwell Publishing.
- POPLACK, Shana. (1980). Sometimes I’ll Start Sentence in Spanish Termino En Español. *Toward a typology of Code switching: Linguistics*, 18: S. 583
- ROMAINE, Suzanne. (2008). *Bilingualism*, Merton College, University of Oxford, Blackwell Publishing, 2008.
- THOMASON, Sarah G. (2001). *Language Contact*. Edinburgh University Press.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- VANILIŞI, Muhammet; TANDILAVA, Ali. (1992). *Lazların Tarihi* (Gürcüceden Çev. Hayri Hayrioğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- VAROL, Orhan. (2014). Türkçe-Kürtçe Dil Etkileşimi: İkidilli Konuşuculara Ait Verilerdeki Dilbilimsel Görünümler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.